

Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Öz Saygı, Yaşam Doyumu ve Sürekli Kaygı (Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği)¹

M. Hülya ÜNAL-KARAGÜVEN² Fatma DEMİRTAŞ³

Gönderim Tarihi: 16.02.2022

Kabul Tarihi: 07.04.2022

Yayın Tarihi: 19.04.2022

Öz: Engelli bir çocuğa sahip olmak çocuğun engeli ne olursa olsun beraberinde bazı güçlükler getirir. Son verilere göre her yüz kişiden yaklaşık 12'si engelli durumundadır. Engelliliğin aileler için ekonomik, psikolojik, sosyolojik açılardan soruna neden olduğu açıktır. Sorunlar, bu engelin aileye getirdiği sorumluluklar nedeniyle daha da artmaktadır. Dolayısıyla engelli çocukların ailelerine yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. Bu çalışma, engelli çocuğu olan ailelerin öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeylerini incelemek amacıyla, tarama modeline göre tasarlanmıştır. Çalışma grubunu uygun örnekleme yöntemiyle seçilen, Balıkesir ili Havran ilçesinde bulunan Kardelen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine devam eden engelli öğrencilerin aileleri oluşturmaktadır. Araştırmaya 99'u anne, 112'si baba olmak üzere toplam 211 kişi katılmıştır. Verileri toplamak amacıyla on maddelik bir anket formu ile üç adet ölçek kullanılmıştır. Bu ölçekler; Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Yaşam Doyum Ölçeği ve Sürekli Kaygı Envanteridir. Araştırma sonucunda engelli çocuğa sahip ailelerin Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu ve Sürekli Kaygı puanlarında eğitim ve gelir düzeyi gibi demografik değişkenlere göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Korelasyon analizi değişkenler arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeylerinin benlik saygısı düzeyini etkilediği belirlenmiştir. Konuyla ilgili daha büyük gruplarla farklı çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Engellilik, Öz saygı (benlik saygısı), Yaşam doyumu, Sürekli kaygı

Self-Esteem, Life Satisfaction and Trait Anxiety in Families with Disabled Children

Abstract: Having a child with a disability comes with some challenges, regardless of the child's disability. According to the latest data, about 12 out of every hundred people are disabled. It is clear that disability causes economic, psychological and sociological problems for families. The problems are exacerbated by the responsibilities this disability brings to the family. Therefore, studies for families of disabled children gain importance. This study was designed to examine the self-esteem, life satisfaction and trait anxiety levels of families with disabled children. The research was carried out according to the descriptive relational screening model. The study group consists of the families of the disabled students who attend Kardelen Special Education and Rehabilitation Center in Havran district of Balıkesir province, selected by convenient sampling method. A total of 211 people, 99 of whom were mothers and 112 were fathers, participated in the study. A ten-item questionnaire and three scales were used to collect data. These scales; Rosenberg Self-Esteem Scale, Life Satisfaction Scale and Trait Anxiety Inventory. As a result of the research, it was seen that there were significant differences in the scores of families with disabled children according to demographic variables such as education and income levels. There is a significant relationship between self-esteem, life satisfaction and trait anxiety levels. Life satisfaction and trait anxiety explain self-esteem level significantly. In order to generalize the findings, it is recommended to conduct studies with larger groups on the subject.

Keywords: Family, Disabled children, Self-esteem, Life satisfaction, Trait anxiety

GİRİŞ

Toplumun en küçük birimi olan aile anne, baba ve çocuklardan oluşur. Aile zaman geçtikçe aile içerisine yeni bireylerin katılımıyla büyür ve gelişir. Yeni doğum ile beraber aile içerisinde bireylere roller yüklenir (Öz, 2018). Engelli bir çocuğun dünyaya gelmesi ya da bazı nedenlerden

¹ Bu çalışma Doç. Dr. M. Hülya Ünal-Karagüven'in danışmanlığında yürütülen ve Fatma Demirtaş'ın 2021 yılında hazırladığı yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın bir bölümü 13-14 Temmuz 2021 tarihlerinde Adıyaman'da düzenlenmiş olan Uluslararası İnsan Ve Toplum Bilimleri Kongresinde sunulmuştur.

² Marmara Üniversitesi, Türkiye, mhulya@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6375-8930

³ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye, fatmademirtas149@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8866-3380

dolayı engellinin olması, engel türü ve derecesi ne olursa olsun aile içerisindeki uyumda ve ailenin rollerinde değişikliğe sebep olan stres veren bir durumdur (Bilal ve Dağ, 2005). Engelli bir çocuk sahibi olan aile bireylerinin düşünceleri ve davranışlarını olumsuz etkilenir (Akıncı, 2007). Engelli bir çocuk sahibi olmak kolay bir durum değildir, pek çok açıdan sıkıntılı ve zor bir durumdur. Engelliliğin aileler için ekonomik, psikolojik ve sosyolojik açılardan soruna neden olduğu açıktır. Engelli çocukları olan ailelerin yaşadıkları zorlukların nedeninin; engelli bir çocuğa sahip olmanın yanında o engelin aileye ve çocuğa yaşattığı psikolojik sorunlardan kaynaklandığı gözlenmektedir. Çoğunlukla ana babanın yarattığı sorunlar, engelin çocukta yarattığı sorundan daha fazla çocuğun eğitimi için engel oluşturur (Başaran, 2000). Üstelik ülkemizdeki engellilik durumu azımsanamayacak kadar yüksektir. Aile ve Çalışma Bakanlığı (AÇB) 2020 yılı verilerine göre toplam nüfusta her yüz kişiden yaklaşık 12 kişi engellidir. Bu oran konunun önemini göstermektedir. Sorunun engelli bireylerin yakın çevresini ve ailesini de etkilediği düşünülürse konu daha da fazla önem kazanmaktadır. Bu tür durumların ailelerin psikolojik iyi oluşlarını nasıl etkilediğini öğrenmek, bu ailelere yönelik psikolojik ve ekonomik destek faaliyetleri planlamak için çok önemlidir.

Engellilik farklılıkları ifade eden bir kavramdır. Bireyler bazı farklılıklar ile dünyaya gelir. Bunlar bazen fiziki bazen de zihinsel farklılık olarak görülür. Bu farklılıkların bir kısmı engel, özür, noksanlık, maluliyet ve sakatlık olarak adlandırılmaktadır. Aralarındaki farkları anlamak için tanımlara yakından bakmak gerekir. Engellilik kavramı hakkında pek çok tanım bulunmaktadır. Engel kavramı genel bir tanım ile toplumda, hayatta birçok insanın yapabildiği bazı hareketleri, davranışları, duyguları ve düşünceleri algılamada ya da yapmada ortaya çıkan eksikliklerdir. Engellilik Şurasında (1999) engel; “kişinin yaşamı boyunca cinsiyet, yaş, kültür gibi durumlara bağlı olarak yapması yada algılaması gereken rolleri yetersizliğinden dolayı normal akranları gibi yerine getirememesi durumu” olarak tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation-WHO) engellilik kavramını; “Bireyden veya bütün olarak kişiden vücudundaki işlevlerinin gelişiminde, işlevlerini yerine getirmede ortaya çıkan eksiklik, sınırlılık” olarak tanımlanmış ve engelliliği daha sonrasında üç sınıfa ayırmıştır (WHO, 1980). Yetersizlik (Impairment):Bireyin ruhsal sağlığında biyolojik ve fizyolojik durumunda işlev kaybı ya da sapmayı tanımlamaktadır. Özürlülük (Disability):Bedensel ve zihinsel duyu kaybını içerir. Bireyin sağlığının bozulması ile ortaya çıkan durumun kişinin yeteneğinin azalması ve ya yeteneğin tamamen kaybolması durumudur. Engellilik (Handicap):Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde yeterlilik yada özürlülük durumlarından kaynaklanan kişinin yaşı, cinsiyeti, sosyal düzeyi normal olan yaşam yeteneklerini yerine getirememesi durumudur. 2009 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) engelliliği altı alt başlıkta incelemiştir. Bunlar; 1. Dil ve Konuşma Engelliliği, 2. Zihinsel Engellilik, 3. Bedensel Engellilik, 4. Görme Engelliliği, 5. Süreğen Engellilik ve 6. İşitme Engelliliği şeklindedir. Noksanlık ve sakatlık tanımları ise Eren (2010) tarafından şu şekilde yapılmıştır. Noksanlık; biyolojik, psikolojik ya da fiziksel yetilerdeki eksikliği veya dengesizlik durumunu tanımlamaktadır. Sakatlık ise noksanlık sonrasında oluşan normal denilebilecek bir bireye kıyasla iş yeteneğinin kısıtlanmasını ifade eder. Maluliyet; noksanlık veya sakatlık sonucunda bireyde gelişen cinsiyet, kültür, sosyallik ve yaş durumuna göre normal olarak faaliyette bulunma yeteneğini sınırlandıran bir durumdur (Çelik, 2019). AÇB 2020 yılı verilerine göre Türkiye’de toplam engelli sayısı yaklaşık 9 030 000 düzeyindedir. Bu sayının toplam nüfusa oranı ise yaklaşık %12,07 civarındadır.

Bireylerin engelli olarak doğmasının ya da daha sonradan gelişen engelliliğin pek çok sebebi olabilir (Öztürk, 2011). Beslenme, kaza, kalıtım, uygun olmayan ortam, eğitim düzeyi ve kültür bu durumu en fazla etkileyen sebepler arasındadır. Nedenlerden bazıları kişinin kendisinden bazıları ise çevresinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun nedenleri genelde kişinin gelişimi göz önüne alınarak açıklanmaktadır (Eripek, 2002). Engelliliğin nedenleri genellikle üç dönemden kaynaklanmaktadır; bunlar doğum öncesi, doğum sırası yani doğum anı ve doğum sonrasında ortaya çıkan nedenlerdir (Kulaksızoğlu, 2011). Doğum öncesindeki nedenler arasında yeme-içme bozukluğu, kalıtım, ateşli hastalıklar, annenin yaşamış olduğu rahatsızlıklar, akraba evliliği, stres, radyoaktif ışınlar, hamilelik döneminde bilinçsizce kullanılan ilaçlar, sigara, alkol, uyuşturucu gibi etkenler yer almaktadır (Çağlar, 1982). Doğum anındaki nedenler; zor doğum, kordon dolanması, bebeğin anne karnında oksijensiz kalması, bebeği düşürme gibi kazalar erken doğum, geç doğum, bebeğin ağırlığı ve doğum esnasında kullanılan aletler, doğumun gerçekleştiği yerin temizliği ve personel hataları bulunmaktadır (Güven, 2003). Doğum sırasında ise; yeni doğan bebeğin ani ve ağır bir ateşli hastalık geçirmesi, gerekli olan testlerin yapılması, aşı takibinin olmaması ve aşının düzenli olarak yaptırılmaması, geçirilen kazalar, zehirlenme, afetler, anne ve babanın bebek bakımında yeterli bilgiye sahip olmaması, istismar ve ihmali engellilik sebeplerinden bazıları olarak sayılabilir (Küçükali, 2014).

Engellilik durumu hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, hatta engelliliğin türü ne olursa olsun, engelli bir çocuğa sahip olmak demek beraberinde bazı güçlüklerle de sahip olmak demektir. Aile içerisinde engelli bir çocuğun doğumu ya da bazı nedenlerden dolayı engellinin oluşması, aile içerisindeki uyumu etkiler. Ailenin rollerinde değişikliğe sebep olur, dolayısıyla stres veren bir durumdur (Bilal ve Dağ, 2005). Ailelerin hemen her konuda desteğe ihtiyacı ortaya çıkar. Ailelerin bu durumdan psikolojik olarak olumsuz etkilendiği bir gerçektir. Aile üyelerinin öz saygıları ve yaşam doyumları etkilenebilir, kendilerini sürekli olarak kaygılı hissedebilirler.

Alan yazında öz saygı ile ilgili oldukça fazla çalışma yer almaktadır. “Öz saygı” yerine “öz-değer”, “benlik saygısı”, “kendilik duygusu” gibi ifadelerle karşılaşılmaktadır. Öz saygı bireyin kendisi hakkında genel değerlendirmesini yansıtan bir yargıdır. Bütünsel bir benlik değerlendirmesidir (Santrock, 2012). Bireyin böyle bir değerlendirme sonucunda ulaştığı benlik kavramını onaylamasından ortaya çıkan beğeni durumu ve özüne güvenmeyi sağlayan olumlu bir ruh halidir (Yörükoğlu, 1998). Benlik kavramı çok çabuk olarak gelişmez ve bireyin yaşamı boyunca süren bir zamanı kapsar. Kişinin doğumundan başlayarak hayatındaki olaylar ve çevresindeki kişilerin etkisi ile yavaş yavaş oluşur (Kılıçaslan, 2012). Benlik kavramı olarak bazı dönemlerde kişisel farklılıklarımızı ve bunlar hakkında sahip olduğumuz yargıların geneli anlamına gelir. Kendimizi düşündüğümüzde, kendimizi nasıl düşündüğümüz ve değerlendirdiğimizdir (Cheng ve Watkins, 2000). Ben kimim?” sorusuna verdiğimiz cevaptır. Öz saygı diğer adıyla benlik saygısı benliğin duygusal bir yönü olarak görülür. Kısaca bireyin kendi benliğini sevme seviyesidir (Kulaksızoğlu, 2005). Öz saygı ve öz güven kavramları birbirine çok yakın olsa da öz saygı farklı bir anlam ifade eder. Kişinin kendine göre olumlu bir bakış açısı varsa öz saygısı yüksek birey iken, kendine bakış açısı olumsuz olan kişilerin ise öz saygısı düşüktür. Öz saygı ile öz güven arasında da doğru orantılı bir ilişki olabilir. Öz saygısı yüksek olan bireylerin öz güveni de buna bağlı olarak yüksek olabilir. Öz saygısı yüksek olan bireyler kendilerini değerli ve yetenekli olarak görürler ve kendilerini geliştirmeye çalışırlar. Düşük öz saygısı olan bireyler ise benliklerini yetersiz ve değersiz olarak görürler. Kendileri için hiçbir çaba içine girmezler. Düşük benlik saygısı olan kişiler daha fazla olumlu geri bildirim ihtiyacı duyarlar. Öz saygı kişinin yapmış olduğu öz değerlendirmeleridir. Diğer kişilerin düşündükleri değil kişinin kendisi hakkında ne

düşündüğü önemlidir. Öz saygı bireyin kendine ait bireysel algıdır, bireyin kendisini bulunduğu durumdan üstün görmesi ve bu duruma layık, sevilen, değerli bir kişi olarak bulmasıdır. Kısaca öz saygı bireyin kendine değer verme durumudur (Yörükoğlu, 1998). Benliğin gelişiminin kişinin doğumundan başlayarak hayatındaki olaylar ve çevresindeki kişilerin etkisi ile yavaş yavaş oluşması gibi, öz saygı düzeyinin de olaylar ve çevredeki kişilerden etkilenebilir. Kişinin öz saygısı aile içerisinde de sahip oldukları ve ya olamadıkları, maddi durum, yaşam şekli vb. gibi durumlarda da değişiklik göstermektedir (Kılıçaslan, 2012). “Öz saygı” ve “benlik saygısı” eş anlamlı ifadeler olduğu için “öz saygı” ifadesi ile birlikte “benlik saygısı” ifadesi de kullanılmıştır. Bu çalışmada ailelerin öz-saygı düzeyleri kadar yaşam doyum düzeylerinin de incelenmesi hedeflenmiştir.

Yaşam doyumunu, kişinin bir durumdan ne istediğini, beklentisini ve bunların oluşabilme durumunu açıklayan bir kavramdır. İnsanın hayatından mutlu olabilmesi ve haz alabilmesi için bazı koşullar vardır. Bireyin beslenme, korunma, cinsel tatmin gibi duygusal güdüler ve ihtiyaçları tatmin olmayı gerektirir (Budak, 2000). Bu ihtiyaçları tatmin etme seviyesi bazen kişi için yetersiz kalabilir. Ancak yaşam doyumunu kişinin yaşamının tümünü oluşturan duygusal bir tepkidir (Terzi, 2005). Mutluluğun bilişsel yönünü temsil eder. Diğer bir deyişle; sosyal ilişkiler, iş yaşamı, fiziksel sağlık, kazanç gibi konularda kişinin kendi yaşamını değerlendirmesidir (Diener ve Lucas, 1999). Kişinin sahip olduğu ile bulunduğu durumların karşılaştırılması yaşam doyumunu etkiler (Yoltaş, 2007). Fiziksel, sosyal, duygusal, zihinsel sağlık, psikolojik iyi oluş, işlevsel ve etkili iletişim kurma becerisine sahip olma, sosyal ilişkileri başlatabilme ve sürdürülebilir, sosyal bağlantılara sahip olma yaşam doyumunun belirleyicileri olarak belirlenmiştir (Cruice, Worrall, Hickson ve Morrison, 2003). Kişinin görünümü, ruhsal durumu, aile, çevresel durumlar, dini inançlar yaşam doyum düzeyini etkilemektedir. Bireyin sahip olduğu yaşam kalitesindeki mutluluk, maddi durumda birine ihtiyaç duymadan hayatını idame ettirme gibi şeyler yaşam doyumunda önemlidir. Öznel iyi oluş kavramı, mutluluk ile birlikte yaşam doyum ile bağlantılı bir kavramdır. Yaşam memnuniyeti, bireyin yaşamının gerçek hayatta ne olması gerektiğine inandığı şeye bağlıdır (Paolini, Yanez, William, 2006). Kişilerin yaşamının, belli bir plan ve amaçlar arasında olması gerektiğinden beklentileri yükselir. Birey, hayatındaki beklentileri tam olarak göremediğinde beklentilerinde de bir azalma olur. Yapılan araştırmalarda olumsuz anlamda bir hayat seviyesine düşüş olduğunda bireyde fiziksel ve ruhsal anlamda bir problem oluşturabilir (Kitsantas, Gilligan ve Kamata 2003). Farklı insanların yardımı ile yapılan desteğin kişilerin yaşam doyumunu etkilediği görülmüştür (Guindon ve Cappeliez, 2010). Kişinin ruhsal hali, yaşama bakışı açısı yaşam doyumunu etkilemektedir (Chang ve Sanna, 2001). Başka birinin yaşamını üstlenmek bireyin yaşam kalitesini etkileyen diğer bir unsurdur. Bu durum yaşam doyum düzeyini etkilemektedir (Koçoğlu, 2006). Engelli bir çocuğun yaşamını üstlenmenin ise bireyin yaşam kalitesini etkilemesi kaçınılmaz bir durum olarak düşünülmüştür. Bu çalışmada engelli çocuk sahibi aile üyelerinin yaşam doyumunu düzeyi incelenmek istenmiştir. Yaşam doyum düzeyinin yanında incelenmek istenen diğer bir değişken sürekli kaygı düzeyidir.

Engelli bir çocuğa sahip olmak aileler için stres ve kaygı nedeni olabilir. Modigliani’ye (1968) göre bireyin günlük sosyal etkileşimdeki temel kaygılarından biri başkalarının gözünde saygınlık kurmak veya sürdürmektir. Ailede engelli bir çocuğun bulunması sosyal etkileşimde aile tarafından stres ve kaygı nedeni olarak algılanabilir. Stres kaygı gibi özgün reaksiyonlara neden olur. Kaygı; stres yaratan durumların verdiği üzüntünün ve gerginlik halinin görünür yüzünü oluşturması bakımından önemli bir duygudur (Spielberger, 1972). Hafif bir tedirginlikten paniğe kadar geniş bir yelpazede görülebilir (Morris, 2001). “Kaygı” uzun yıllar “kontrol dışı kalan

duygu” olarak değerlendirilmiş ve “anksiyete” ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Kaynağı belirsiz olan korku olarak da tanımlanmıştır. Alanyazında kaygı ile ilgili çeşitli tanımlara rastlanmaktadır. “Bireyin tehlikeli ya da tehdit edici olarak algıladığı, etkilerinin hoş olmadığını umduğu çevresel kaynaklı bir uyarıcıya bağlı olan bireyde oluşan bir ruh halidir” (Öner, 1985:23). “Anksiyete elem doğrultusunda bir duygulanım durumudur” (Köknel, 1988:136). Spielberger (1970) ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmalar sonucunda kaygının iki türü olduğu ispatlanmıştır. Kaygı sürekli ya da durumluk olabilir (Liebert ve Morris, 1970). Tehlikeli çevresel nedenlerden dolayı her birey geçici, duruma bağlı bir kaygı yaşar bu kaygı “durumluk kaygı” olarak adlandırılır. Yer ve zamana göre ortaya çıkar ve geçicidir. Sürekli kaygı ise bir bireyde kronik hale gelen ve devamlılığı olan bir kaygı türüdür (Öner ve Le Compte, 1983). Engelli bir çocuk sahibi olmak süreklilik gösteren bir durum olarak sürekli kaygı düzeyini etkileyebilir. Bu çalışmada öz saygı ve yaşam doyumu düzeylerinin yanında sürekli kaygı düzeyinin de incelenmesi amaçlanmıştır.

Alanyazın incelendiğinde engelli çocuk sahibi aileler ve bu ailelerin eğitimi ile ilgili çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir (Akkök, 2003; Ardıç, 2010; Cavkaytar, 2012; Oğultürk, 2012; Öncül, 2012; Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Işıkhana (2005) tarafından yapılan çalışmada engelli çocuğa sahip olan ailelerin baş etme sürecini etkileyen faktörler üzerinde çalışılmıştır. Ailelerin yaşadığı psikolojik ve ekonomik durum, yaşam tarzı, aile ve sosyal çevre ile ilişkiler, anne babanın eğitim durumu, meslekleri, çocuğun engelinin ne olduğu ve engeline müdahale süresi gibi faktörler incelenmiştir. Ancak bu değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu bulgular ışığında ailelerin demografik özelliklerinin öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeylerini etkileyebileceği düşünülmüş ve bu çalışma kapsamında demografik faktörlerin etkisi incelenmek istemiştir. Engelli çocuğu olan ailelerin öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeylerini etkileyebilecek faktörleri ve bu değişkenler arasındaki etkileşimi bilmek, alanda çalışan uzmanlara, ailelere daha fazla destek sağlayarak engelli çocuğun eğitimi ve rehabilitasyonu açısından önemlidir. Alanyazın incelendiğinde bu konudaki çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışma sonucunda ulaşılabilecek sonuçların katkı sağlayabileceği ve yeni çalışmalara ışık tutabileceği düşünülmektedir. Engelli çocukların eğitimi ve rehabilitasyonunda aileler hakkında ulaşılan bulgularından yararlanılabilir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı engelli çocuğa sahip ailelerin öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeylerini incelemektir. Bu amaçla şu problem cümlesi belirlenmiştir: Engelli çocuğu olan ailelerin öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeyleri ne düzeydedir?

Araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Öz saygı düzeyi demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?
2. Yaşam doyumu düzeyi demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?
3. Sürekli kaygı düzeyi demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?
4. Öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
5. Yaşam doyumu ve sürekli kaygı öz saygıyı yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin analizi ve araştırmanın etik onayı verilmiştir.

Araştırma Yöntemi

Engelli çocuk sahibi ailelerin özsayı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkilerin betimlenmesi, araştırmaya konu olan değişkenler arasındaki değişimin ve bu değişimin miktarının belirlenebilmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model yaşanan olayın geçmişte veya var olan durumların, olayları açıklamayı amaçlayan bir araştırma modelidir. Bilimsel çalışmada bir olay ya da bir durum bazı değişkenlere göre incelenip ve bu değişkenler ile arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı bu model ile araştırılır. Tarama modelinde olay her hangi bir etkiye maruz kalmadan belirlenir (Karasar, 2005). Özetle tarama modeli; araştırmada ele alınan konunun, mevcut durumda ya da geçmişte, müdahale edilmeden olduğu haliyle gözlemleyerek belirlenir (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni Balıkesir Havran Kardelen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'ndeki 2020-2021 eğitim-öğretim yılında kayıtlı engelli çocuğu olan ailelerden oluşmaktadır. Çalışmada uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubu ise bu merkeze kayıtlı çocukları ailelerinden anne ya da baba bir kişinin katılımı ile oluşmuştur. 10.03.2020 tarihi ile merkeze kayıtlı olan engelli çocuk sayısı 233'tür, bu 223 aileden 12 aile çeşitli nedenlerden dolayı araştırmaya katılmak istememiştir. Çalışma grubu, çalışmaya katılmaya gönüllü olan bu ailelerden anne ya da baba birer kişinin katılımı ile 211 kişiden oluşmuştur. Katılımcıların 99'u kadın, 112'si erkektir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	99	46.9
Erkek	112	53.1
Toplam	211	100.00
Yaş		
19-25	38	18
26-31	44	20.9
32-37	36	17.1
38-43	42	19.9
44-49	29	13.7
50 ve üzeri	22	10.4
Toplam	211	100.00

Eğitim Düzeyi		
İlköğretim	75	35.5
Ortaokul	83	39.3
Lise	45	21.3
Üniversite	8	3.8
Toplam	211	100.00

Gelir Seviyesi		
İyi	48	22.7
Orta	111	52.6
Düşük	52	24.6
Toplam	211	100.00

Tablo 1’de verilen sonuçlara göre çalışmaya katılan 211 kişiden 99’u kadın (%46,9), 112’si erkek (53,1) bireyler oluşturmaktadır. 211 kişiden 75’i ilköğretim (%35,5), 83’ü ortaokul (%39,3) , 45’i lise (%21,3), 8’i ise üniversite (%3,8) mezunu olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ilköğretim birinci basamak ilköğretim basamağı olarak, ikinci basamak ortaokul basamağı olarak isimlendirilmiştir. Araştırmada 48 kişi (%22,7) iyi gelir seviyesinde olduklarını belirtmişlerdir. Gelir seviyesini orta düzeyde olarak belirten kişi sayısı ise 111 dir (%52,6). 52 kişi (%24,6) ise düşük gelir seviyesindedir. 101 kişi (%47,9) kırsalda ikamet etmekte, 110 kişi (%52,1) ise kentlerde ikamet etmektedir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcılara demografik verileri toplamak için hazırlanmış olan bir adet Anket Formu ile birlikte aşağıda kısaca tanımlanan üç farklı ölçek uygulanmıştır.

Anket Formu (Kişisel Bilgi Formu)

Engelli çocuğu olan ailelerin kişisel bilgilerine yani demografik verilerine ulaşmak için bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formu 10 maddeden oluşmuştur. Bu maddeler cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, en son gittiği okul, ev kira /kendi, gelir seviyesi, çocuk sayısı, eş desteği, ikamet yeri gibi bağımsız değişkenlere ait soruları içermiştir.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ)

Morris Rosenberg tarafından 1965 yılında geliştirilmiştir. Orijinal form “Rosenberg Self-Esteem Scale” adıyla İngilizce olarak geliştirilmiştir (Rosenberg, 1965). Toplam 12 kategoriden ve 63 sorudan oluşan bir ölçektir. Bireyin benlik saygısı (öz saygı) düzeyini ölçen bir testtir. 1986 yılında Çuhadaroğlu tarafından geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmış ve Türkçeye uyarlanmıştır, o tarihten beri ülkemizde kullanılmaktadır. Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında RBSÖ’ dan elde edilen 0-1 puan yüksek benlik saygısı, 2-4 puan orta benlik saygısı, 5-6 puan düşük benlik saygısı olarak puanlandırılmıştır. Test 12 kategoriden oluşmaktadır. İlk on maddesi benlik saygısını ölçer. Bu çalışmada ilk kategoriyi oluşturan 10 soru kullanılmıştır. Bu maddeler olumlu ve olumsuz ifadelerden oluşur. 1. 2. 4. 6. 7. maddeler olumlu, 3. 5. 8. 9. 10. maddeler ise olumsuzdur. Sonucu elde etmek için olumsuz ifadelerden elde edilen puanların çevrilmesi gerekir. Hesaplanması şu şekildedir; Kesinlikle Katılıyorum (3 puan), Katılıyorum (2 puan), Katılmıyorum (1

puan), Kesinlikle Katılmıyorum (0 puan). Yüksek puan benlik saygısının yüksek olduğunu gösterir. Bu araştırma için elde edilen güvenilirlik katsayısı .67 olarak bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)

Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından 1985 yılında Yaşam Doyumu Ölçeği geliştirilmiştir. Yetim (1991) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Dağlı ve Baysal (2016) tarafından ise ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Test; 1) Kesinlikle Katılmıyorum, 2) Çok Az Katılıyorum, 3) Orta Düzeyde Katılıyorum, 4) Büyük Oranda Katılıyorum, 5) Tamamen Katılıyorum şeklinde derecelendirilmektedir. Ölçeğin 5 önemli sorusu şu şekildedir; 1) İdeallerime yakın bir yaşantım var. 2)Yaşam koşullarım çok iyi. 3)Hayatımdan memnunum. 4)Şimdiye kadar hayattan istediğim önemli şeylere sahip oldum. 5)Tekrar dünyaya gelsem, hayatımdaki hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim. Bu araştırma için elde edilen güvenilirlik katsayısı .74 olarak bulunmuştur.

Sürekli Kaygı Envanteri (SKE)

Sürekli kaygı envanteri kısa ifadelerden oluşmuş bir öz değerlendirme ölçeğidir. Spielberger, Gorsuch, ve Luchene (1972) tarafından İngilizce olarak geliştirilmiştir. Öner ve Le Compte (1985) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılmıştır. 20 sorudan oluşan likert tipli bir ölçektir. Yaşanılan duygu ve davranışın şiddetine göre; 1) Hemen hiçbir zaman, 2) Bazen, 3) Çok zaman, ve 4) Hemen her zaman şeklinde seçeneklerinden oluşur. Sürekli kaygı envanterinde ters ifadeler 1, 6, 7, 10, 13, 16 ve 19. maddelerdir. Tersine dönmüş ve doğrudan ifadelerin ayrı bir şekilde toplam ağırlıkları bulunur. Doğrudan ifadelerin toplam ağırlık puanından, tersine dönüştürülmüş ifadelerin toplam ağırlık puanları çıkarılır. Çıkan sonuca, önceden saptanmış bir değer eklenir. Ölçekte en yüksek puan 80 en düşük puan ise 20 dir. Ölçek sonucunda çıkan yüksek değer yüksek kaygıyı, düşük değer ise düşük kaygıyı gösterir. Uygulamalarda belirlenen ortalama puan seviyesi 36 ile 41 arasında değişmektedir. Bu araştırma için elde edilen güvenilirlik katsayısı .79 olarak bulunmuştur.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul izni İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığı'nın E-20292139-050.01.04-22901 sayılı kararı ile alınmıştır.

Veri Toplama ve Analizi

Çalışma Balıkesir/Havran Kardelen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında güz döneminde merkeze devam eden öğrencilerin aileleri ile yapılmıştır. Anket ve ölçeklerden oluşan batarya, ders günlerinde ebeveynleri ile birlikte merkeze gelen öğrencilerin ebeveynlerine öğrenciler ders saatindeyken uygulanmıştır. Katılım gönüllü olmuştur. Uygulamada çalışmaya katılan ailelerin öncelikle kişisel bilgilerine ulaşmak için anket formunu doldurmaları istenmiştir. Daha sonrasında Rosenberg benlik saygısı ölçeği, yaşam doyum ölçeği ve sürekli kaygı envanterini tamamlamaları sağlanmıştır. Ortalamalar arasındaki anlamlılığı test etmek için; t-testi, ANOVA ve Tukey testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır (Karasar, 2005).

BULGULAR

Çalışmanın ilk aşamasında, ilk üç alt amacı ile ilişkili analizler yapılmıştır. Bu analizlerde öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeyleri puan ortalamaları üzerinde bağımsız değişkenlerin etkisi test edilmiştir. Cinsiyet, eş desteği ve çocuk sayısı gibi değişkenlerde anlamlı bulgulara ulaşılmamıştır. Eğitim seviyesi ve gelir düzeyi ile ilgili anlamlı bulgulara ulaşılmış ve bunlar aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Eğitim düzeyinin benlik saygısı ($f=4,062$, $p=0,008$, $p<0,05$) ve yaşam doyumu ($f=5,871$, $p=0,001$, $p<0,05$) düzeylerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi benlik saygısı puan ortalamalarını etkilemektedir. Analizlerde; farklılığın üniversite düzeyinden kaynaklandığı görülmüştür. Ortalamalar arasındaki farklar; üniversite-ilkokul= $-3,505$ ($p=0,005$, $p<0,05$), üniversite-ortaokul = $-3,384$ ($p=0,007$, $p<0,05$), üniversite-lise = $-3,669$ ($p=0,004$, $p<0,05$). Eğitim düzeyi düşük olanların benlik saygısı yüksektir.

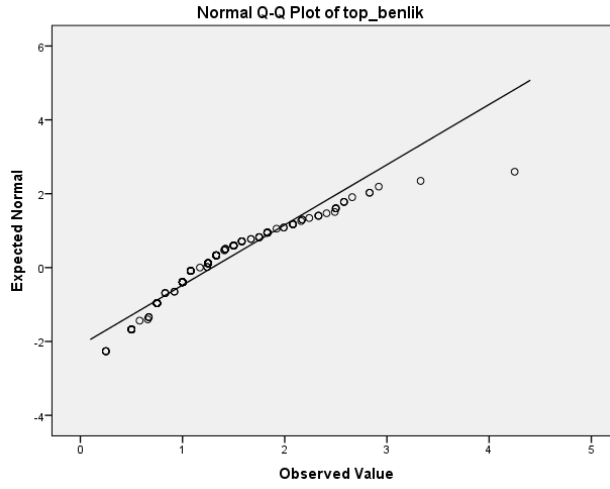
Eğitim düzeyi yaşam doyumu puan ortalamalarında anlamlı farklılığa neden olmuştur ($f=5,871$, $p=0,001$, $p<0,05$). Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı yönündeki analizde üniversite mezunlarından kaynaklandığı belirlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farklılıklar; üniversite-ilkokul= $3,614$ ($p=0,003^*$, $P<0,05$), üniversite-ilkokul= $3,614$ ($p=0,003^*$, $P<0,05$), üniversite-ilkokul= $3,614$ ($p=0,003^*$, $P<0,05$). Eğitim düzeyi yüksek kişilerin yaşam doyum puanları daha yüksek çıkmıştır.

Gelir seviyesi her üç boyutta anlamlı farklılığa sebep olmuştur. Benlik saygısı ($p=0,002$), yaşam doyumu ($p=0,000$) ve sürekli kaygı ($p=0,014$, $p<0,05$) düzeylerinde anlamlı farklılığa ulaşılmıştır. Benlik saygısı puan ortalamaları gelir seviyesine göre ($f=6,697$, $p=0,002$, $p<0,05$) farklılaşmıştır. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda farklılığın düşük gelir düzeyindeki gruptan kaynaklandığı belirlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farklar şu şekilde tespit edilmiştir; düşük-iyi = $1,902$ ($p=.002$, $p<0,05$), düşük-orta= $1,436$ ($p=.007$, $p<0,05$). Düşük gelir düzeyinde bulunduğunu ifade edenlerin benlik saygısı puanları daha yüksektir.

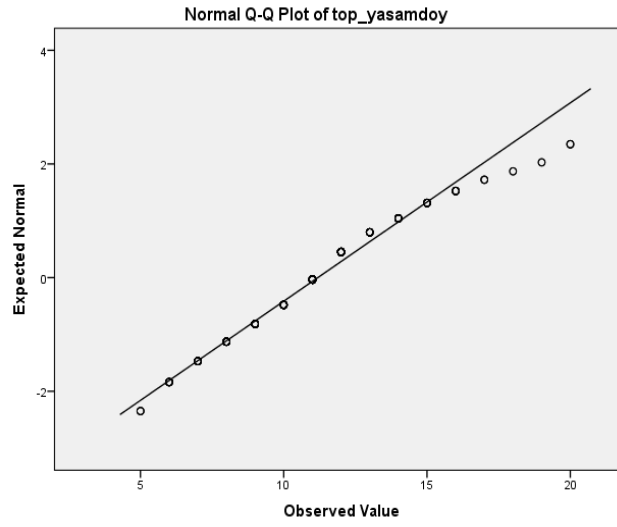
Gelir seviyesindeki farklılık yaşam doyum ölçeği puan ortalamalarında anlamlı farklılığa neden olmuştur ($f=12,889$). Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda farklılığın düşük gelir grubundan kaynaklandığı belirlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farklar şu şekilde tespit edilmiştir; düşük-iyi= $-2,754$ ($p=0,000$), düşük-orta= $-1,435$ ($p=0,005$) kaynaklandığı tespit edilmiştir. Düşük gelir düzeyinde bulunduğunu ifade edenlerin yaşam doyumu puanları daha düşüktür.

Gelir seviyesi benzer şekilde sürekli kaygı puanı ortalamalarını da etkilemektedir ($f=4,057$, $p=0,019$) olarak bulunmuştur. Testin ortalama puanlarına bakıldığında gelir seviyesine göre sürekli kaygı puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda farklılığın düşük gelir grubundan kaynaklandığı belirlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farklar şu şekilde tespit edilmiştir; düşük-orta= $2,096$, $p=0,029$, $p<0,05$) kaynaklandığı tespit edilmiştir. Düşük gelir düzeyinde bulunduğunu ifade edenlerin sürekli kaygı düzeyleri diğerlerinden daha yüksektir.

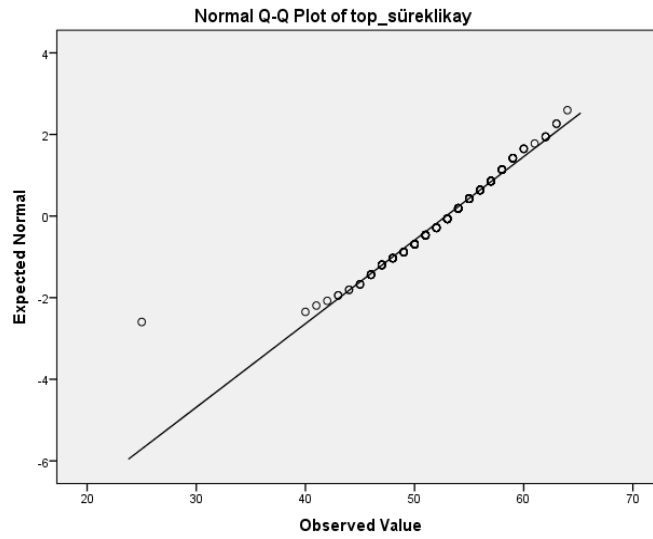
Araştırmada Çoklu Regresyon Analizi kullanabilmek için bazı ön koşulların karşılanması gerekmektedir. Büyüköztürk'e (2011) göre bu ön koşullardan bir tanesi doğrusallığın karşılanmasıdır (Karasar, 2005). Doğrusallık varsayımı için her bir bağımsız değişken için doğrusallığa bakılmış, Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 1. Çoklu Regresyon Analizi İçin Öz Saygı Doğrusallık Grafiği

Şekil 2. Çoklu Regresyon Analizi İçin Yaşam Doyumu Doğrusallık Grafiği

Şekil 3. Çoklu Regresyon Analizi İçin Sürekli Kaygı Doğrusallık Grafiği

Regresyon analizi, aralarında ilişki olan iki ya da daha fazla değişkenden birinin bağımlı değişken, diğerlerinin bağımsız değişkenler olarak ayrımı ile aralarındaki ilişkinin matematiksel bir eşitlik ile açıklanması sürecidir (Karasar, 2005; Büyüköztürk, 2011). Regresyon analizi yapabilmek için kullanılan en yaygın uygulamalardan biri korelasyon analizidir. Korelasyon analizi iki sayısal ölçüm arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını, varsa bu ilişkinin yönünü ve derecesini belirlemek için yapılır (Karasar, 2005; Büyüköztürk, 2011). Değişkenlerin normal dağılım göstermesi diğer önemli bir noktadır (Karasar, 2005; Büyüköztürk, 2011). Bu amaçla basıklık ve çarpıklık testi yapılmış ve değerler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Normallik Dağılımı

Ölçekler	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Benlik Saygısı	1.25	1.37
Yaşam Doyumu	.53	.83
Sürekli Kaygı	-1.000	1.28

Yapılan normallik testi %95 güven aralığında olduğu için ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 aralığında olması kabul edilebilir (Tabachnick, Fidell, 2013). Dolayısıyla yukarıdaki Tablo 2’de görülen değerler kabul edilebilen sınırlar içindedir. Bu durumda ölçeklerden elde edilen değerlerin normal dağılıma sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmanın dördüncü alt amacı doğrultusunda Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Aşağıdaki Tablo 3’de değişkenler arasındaki korelasyon değerleri verilmiştir. Tablo 3’de değişkenler arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu Ve Sürekli Kaygı Düzeyleri Arasındaki Pearson Korelasyon Sonuçları

		Öz-Saygı	Sürekli Kaygı	Yaşam Doyumu
Öz-Saygı (n=10)	Pearson Correlation (r)		1	
	Sig. (2-tailed)			
	N		211	
Sürekli Kaygı (n=20)	Pearson Correlation (r)	.17*		1
	Sig. (2-tailed)	.012		
	N	211	211	
Yaşam Doyumu (n=5)	Pearson Correlation (r)	-.41**	-.23**	1
	Sig. (p)	.000	.001	
	N	211	211	211

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Katılımcıların benlik saygısı, yaşam doyum ve sürekli kaygı skorları arasında olan ilişki pearson korelasyon yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yukarıdaki Tablo 3’de sürekli kaygı ile benlik saygısı arasında düşük seviyede pozitif ($r=.17$; $p<0,5$) bir ilişki görülmüştür. Yaşam Doyumu ile Benlik saygısı arasında ise negatif yönde orta seviyede ($r=-.41$; $p<0,5$) anlamlı bir ilişki vardır. Sürekli Kaygı ile Yaşam Doyumu arasında düşük seviyede negatif ($r=-.23$; $p<0,5$) anlamlı bir ilişki

görülmüştür. Büyüköztürk'e (2011) göre bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun $r < .80$ olması gerekir. Yukarıdaki Tablo 3'deki değerler bu koşulu sağlamaktadır. Araştırmanın beşinci alt amacı doğrultusunda regresyon analizi yapılmış ve sonuçları aşağıdaki Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Benlik Saygısı İçin İkili Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	B	SH _B	T	P	
Sabit	29.73	2.29	12.94	0.000	
Sürekli Kaygı	0.04	0.008	0.79	1.22	0.02
Yaşam Doyumu	-0.39	0.06	-6.15	-6.15	0.000

R=.423, R² =.179, F= 22.71, sd=2, p<.000

Bağımlı Değişken: Benlik saygısı

Yukarıdaki Tablo 4 incelendiğinde; sürekli kaygı ve yaşam doyumunun benlik saygısını yordama düzeyini belirlemek üzere gerçekleştirilen analiz sonucuna göre, sürekli kaygı ve yaşam doyumu puanları benlik saygısı puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %17'sini açıklamaktadır (R=.423, R² =.179, F= 22,71, sd=2, p<.001). Anlamlılık düzeyi p<0,5 olduğu için kurulan regresyon modeli anlamlıdır. İlişkinin açıklamasına yönelik yukarıda görülen regresyon tablosunda öz saygı ve sürekli kaygı arasında (%0,17) bir etki olduğu görülmektedir. Modelin R² değeri ,179 olarak hesaplanmıştır (r=423; R²=179; p<0,5). Öz saygı ile sürekli kaygı arasında pozitif ve güçlü bir etki tespit edilmiştir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin benlik saygısı düzeyi üzerindeki görece önem sırası; yaşam doyumu ve sürekli kaygı şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise yaşam doyumu (β =-6.15) ve sürekli kaygı (β = .79) puanlarının benlik saygısı üzerinde etkili olduğu, yordayıcı etkisinin anlamlı düzeyde gerçekleştiği görülmektedir (p<05).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Engellilik hem bireyin kendisi hem de aile için zor bir durumdur. Engeli ne olursa olsun engelli çocuk sahibi aileler pek çok konuda zorluk yaşar. Bu konuda yapılan çalışmalar eğitim ve rehabilitasyon sürecinde ailelere ve alanda çalışan uzmanlara yardımcı olmak açısından önem taşımaktadır. Bu güne kadar yapılan çalışmalar genellikle ailelerin sorunlarını belirlemeye ve eğitimine yönelik olmuştur (Akkök, 2003; Ardic, 2010; Cavkaytar, 2012; Oğultürk, 2012; Öncül, 2012; Özmen ve Çetinkaya, 2012; Özsoy, Özkaraman ve Çallı, 2006). Ailelerin psikolojik durumları ve demografik faktörlerin etkisini inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada engelli çocuğa sahip aile üyelerinin benlik saygısı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeyleri ilk aşamada farklı değişkenlerin etkisi ile ilgili olarak incelenmiş ve anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. Ancak cinsiyet farklılığının etkisinde anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Alan yazında öz saygı konusunda yapılan çalışmalar oldukça yaygındır (Tufan 1989; Tatlı, 2012). Bu çalışmada öz saygı cinsiyet farklılığına göre değişmemiştir. Öz saygı ile birlikte yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeyleri açısından anneler ve babalar arasında fark yoktur. Bu durum anne ve baba aynı durumdadır şeklinde yorumlanabilir. Önceki bazı çalışmalarda ise farklı bulgulara rastlanmıştır. Tatlı (2012) tarafından gençlerde benlik saygısı ile ilgili olarak yapılan çalışmada benlik saygısı düzeyi ile cinsiyet ilişkili bulunmuştur. Yavuz ve Gümüşkaya (2021) tarafından ebeveynlerle yapılan çalışmada annelerin yaşam doyumu daha yüksek bulunmuştur. Özkan (1994) tarafından

üniversite öğrencileri ile yapılan diğer bir çalışmada benlik saygısının cinsiyete, ailenin eğitim düzeyi ve gelir seviyesine bağlı olduğu sonucuna ulaşılmış ancak bu çalışmada sadece kırsal veya kentsel bölgede yaşama durumunun anlamlı farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir.

Bulgulara göre engelli çocuğu olan ailelerin çoğunlukla ortaokul seviyesinde olduğu görülmüştür. Engelli çocuğun olmasının eğitim seviyesine etkisi yoktur. Fakat engelli çocuklar, düşük eğitim düzeyindeki ailelerde yaygın olarak bulunmaktadır (Eren,1994). Bu çalışmada eğitim düzeyi hem benlik saygısı hem de yaşam doyumu ortalamalarında anlamlı farklılıklara neden olmuştur. Yaşam doyumu üniversite mezunlarında daha yüksektir. Bu bulgu önceki bulguları desteklenmektedir. Yavuz ve Gümüşkaya (2021) tarafından ebeveynlerle yapılan çalışmada da eğitim düzeyi yüksek olanların yaşam doyumunun da yüksek olduğu belirlenmiştir, Bu durum eğitim düzeyi düşük ailelerin engellilik durumundan daha olumsuz etkilendikleri şeklinde yorumlanabilir. Oysaki engelli çocuğu olan ebeveynlerin eğitim durumu oldukça önemlidir. Çocukların davranışlarında okuma becerisinde, öz bakımında, hareket yönetiminde sınırlılıkların telafisinde ailenin eğitilmiş olması etkili olabilir. Bulgulara göre gelir seviyesi de yaşam doyumunu etkilemektedir. Gelir seviyesi düşük olan ailelerin yaşam doyumları yüksektir. Yaşam doyumunu eğitim düzeyi yükseldikçe artarken gelir seviyesi yükseldikçe azalmaktadır. Ancak bu bulgu önceki bulgular ile kısmen çelişmektedir. Yavuz ve Gümüşkaya (2021) tarafından ebeveynlerle yapılan çalışmada geliri düzeyi yüksek olanların yaşam doyum düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özet olarak gelir seviyesi ile eğitim düzeyindeki farklılıklar yaşam doyumunu ölçeceğinden alınan puan ortalamalarını anlamlı şekilde etkilemektedir. Yaşam doyumunun eğitim düzeyi ve hane halkı aylık gelirine göre farklılık gösterdiğini açıklayan çalışmalar bulunmaktadır (Bal, Faraji, ve Erdinç 2018). Dolayısıyla bu çalışmada yaşam doyumunu ile ilgili olarak ulaşılan bulgular önceki bulgular ile paralellik göstermektedir.

Gelir seviyesi her üç boyutta da (benlik saygısı, yaşam doyumunu ve sürekli kaygı) anlamlı farklılıklara neden olmuştur. Alan yazında benlik saygısını etkileyen faktörlerle ilgili yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Sosyal destek ve evliliğin benlik saygısını artırdığı, işsizliğin ise azalttığı konusunda bulgulara ulaşılmıştır (Galambos, Barker, Krahn, 2006). Zengin ve Akkaya (2018) tarafından yapılan çalışmada engelli çocuk sahibi annelerde benlik saygısı incelenmiş, sosyal destek alan ve benlik saygısı yüksek annelerin baş etme stratejilerini daha yoğun kullandıklarını bulmuşlardır.

Gelir seviyesi sürekli kaygı düzeyinde farklılığa neden olmaktadır. Gelir seviyesi düşük olanlarda sürekli kaygının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum benzer çalışmalarda ulaşılan bulgular ile desteklenmektedir. Öz'ün (2018) yapmış olduğu çalışmada maddi durumu kötü olanların durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin maddi durumu orta ve iyi olanlardan anlamlı oranda yüksek olduğu belirlenmiştir. Coşkun ve Akbaş (2009) çalışmalarında kaygı düzeyi ile maddi durumdaki iyi ve ya kötü olma durumunun paralel olduğunu ifade etmişlerdir (Aktürk,2012). Ayrıca yaptıkları çalışmalarda zihinsel engelli ailelerin çocukları hakkında gelecek kaygısı yaşadıklarını belirlemişlerdir. Engelli çocuk sahibi ailelerin sorunları ile ilgili olarak bu güne kadar yapılan diğer çalışmalarda da ailelerin çocukları hakkında gelecek kaygısı yaşadıklarını belirlenmiştir (Özsoy, Özkaraman ve Çallı, 2006; Özmen ve Çetinkaya, 2012). Bu çalışmada ulaşılan bulgular önceki çalışmalar ile paralellik göstermiştir. Alanyazında doğrudan kaygı ile ilgili değil ancak kaygı nedeni olabilen stres konusunda çalışmalar bulunmaktadır. Sivrikaya ve Tekinarslan. (2013) tarafından aile stresi ve aile yükü ile ilgili olarak yapılan çalışmada sosyal desteğin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Regresyon analizi bulgularına göre sürekli kaygı ve yaşam doyumunu öz saygıyı yordamaktadır. Bulgular, engelli çocuğu olan ailelerde kaygı ve yaşam

doyumunun öz saygı gibi psikolojik etkileri belirlemede kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu şekilde araştırma soruları cevaplanmıştır.

Sonuç olarak; engelli çocuk sahibi ailelerin eğitim ve gelir düzeyleri onların öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygı düzeylerinde farklılığa neden olmaktadır. Öz saygı, yaşam doyumu ve sürekli kaygıları ilişkilidir. Öz saygı yaşam doyumu ve sürekli kaygıyı yordamaktadır.

Bu çalışmanın bir takım üstünlükleri ve sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın güçlü ve zayıf olduğu noktaları değerlendirmek gerekirse, kullanılan ölçeklerin ve yöntemlerin standart olması, çalışmanın güçlü olduğu önemli bir noktadır. Kullanılan ölçeklerin hemen hemen tamamı objektif olarak bireyin kendi kendini değerlendirmesini sağlayan, geçerlik ve güvenilirliği tatminkar ölçeklerdir. Kullanılan tüm ölçekler bireyin o andaki durumunu değerlendirmeye yöneliktir. Bu nedenle bu çalışmanın alana katkısı olabileceği ve bir başvuru kaynağı olabileceği ön görülmektedir. Zayıf olduğu noktalar diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Çalışmanın sınırlı olduğu bir nokta, çalışmanın sadece bir eğitim ve rehabilitasyon merkezi ile sınırlı olmasıdır. Özmen ve Çetinkaya (2012) tarafından yapılan önceki çalışmalarda “engelin tipi” ve “engelin farkına varıldığı zaman” gibi değişkenlerin ailelerin engelli çocuğun bakımında yaşadığı sorunları pek etkilemediği görülmüştür. Ancak ilerideki çalışmalarda bu durumların etkisini tekrar incelemek mümkündür. Bu nedenle, ulaşılan bulguları güncellemek ve genellemek için engelli çocukların aileleri ile benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir. Tekrar yapılan çalışmalar daha geniş örneklem gruplarından elde edilen veriler ile yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aile ve Çalışma Bakanlığı (AÇB). (2020). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, [Disabled and Elderly Statistics Bulletin, General Directorate of Disabled and Elderly Services] Ankara, 1-115.
<https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/>
- Akıncı, G. Y., & Aral, N. T. D. (2011). Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan babaların aile işlevlerini algılamaları ile sosyal uyum düzeylerinin incelenmesi [Examination of the perceptions of family functions and social cohesion levels of fathers with and without a disabled child] (Tez Numarası: 394803) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ile yapılan çalışmalar [Studies with families of children with different features]. A. Ataman (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*, içinde (ss: 121-142). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aktürk, Ü. (2012). *Engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi* [Evaluation of anxiety levels and coping strategies of the parents who have handicapped children] (Tez Numarası: 486076) [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ardıç, A. (2010). *Özel gereksinimli çocuk ve aile. Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği. [Children and families with special needs. Family education and guidance in special education]*. Ankara: Maya Akademi, 19-49.

- Bal, F., Faraji, H. & Erdinç, İ. (2018). Yaşam doyumunu etkileyen faktörlerin evlilik ve cinsellik kavramı üzerinden değerlendirilmesi [Evaluation of the factors affecting life satisfaction through the concept of marriage and sexuality]. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Science*, 5(30), 185-197. <https://www.academia.edu/37926369/>
- Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim Psikolojisi [Educational psychology]*. Ankara: Nadir Kitap.
- Bilal, E. & Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması [Comparison of stress, coping with stress and locus of control in mothers of children with and without trainable mental disabilities]. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(2), 56-68. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TIRRd09EYzM/egitilebilir-zihinsel-engelli-olan-ve-olmayan-cocuklarin-annelerinde-stres-stresle-basa-cikma-ve-kontrol-odaginin-karsilastirilmesi>
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözcüğü [Psychology Dictionary]*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı [Data analysis handbook for social Sciences]*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cavkaytar, A. (2012). *Toplum ve aile özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği [Family education and guidance in society and family special education]*. Ankara: Vize Yayıncılık. (48-64).
- Chang, E. C., & Sanna, L. J. (2001). Optimism, pessimism, and positive and negative affectivity in middle-aged adults: A test of a cognitive-affective model of psychological adjustment. *Psychology and Aging*, 16(3), 524-531. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.16.3.524>
- Cheng, C. H., & Watkins, D. (2000). Age and gender invariance of self-concept factor structure: an investigation of a newly developed Chinese self-concept instrument. *International Journal of Psychology*, 35(5), 186-193. <https://doi.org/10.1080/00207590050171120>
- Coşkun, Y., & Akkaş G. 2009. Engelli çocuğu olan ailelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki [The relation which between anxiety level of the mothers who have disabled children and social support]. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10 (1), 213-227. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1494924>
- Cruice, M., Worrall, L., Hickson, L. and Murison, R. (2003). Finding a focus for quality of life with aphasia: social and emotional health, and psychological well-being. *Aphasiology*, 17(4), 333-353. <https://doi.org/10.1080/02687030244000707>
- Çağlar, D. (1982). *Ortopedik özürü çocuklar ve eğitimleri [Orthopedically handicapped children and their education]*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Çelik, S. (2019). Engelli turizmi ve engelli bireylerin turizmde yaşadığı sorunlar: Kilis örneği [Disabled tourism and the problems experienced by disabled people in tourism: The example of Kilis], *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 62-77. <https://doi.org/10.117719/jirs.2019.3773>
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda benlik saygısı [Self-esteem in adolescents]*. (Tez Numarası: 264386) [Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması [Adaptation of the satisfaction with life scale into turkish: The study of validity and reliability]. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59). <https://doi.org/10.17755/esosder.263229>
- Diener, E., & Lucas, R. E. (1999). Subjective well-being: three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(22), 276-303. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>
- Engelliler Şurası. (1999). *1. Engelliler şurası [1. Handicapped council]*, Ankara: TAKAV Yayınevi.
- Eripek, S. (2002). *Özel Eğitim [Special Education]*. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Galambos, N. L., Barker, E. T., & Krahn, H. J. (2006). Depression, self-esteem, and anger in emerging adulthood: seven-year trajectories. *Developmental psychology*, 42(2), 350. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.2.350>
- Guindon, S., & Cappeliez, P. (2010). Contributions of psychological well-being and social support to an integrative model of subjective health in later adulthood. *Ageing International*, 35(1), 38-60. DOI:10.1007/s12126-009-9050-7
- Güven, Y. (2003). *Özel Eğitime Giriş [Introduction to Special Education]*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Işıkhan, V. (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psiko-sosyal ve sosyoekonomik sorunları [Psychosocial and socioeconomic problems of mothers with mentally retarded children]. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 35. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48440/613625>
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi [Scientific Research Method]* (17. Baskı). Ankara: Nobel yayın dağıtım, 81-83.
- Kılıçaslan, Y. (2012). *Okul öncesine devam eden 5-6 yaş grubu öğrencilerin benlik kavramlarının annelerinin yaşam doyumları bağlamında incelenmesi [Investigation of self-concepts of preschool students aged 5-6 years in the context of their mothers' life satisfaction]* (Tez Numarası: 320402) [Doktora tezi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kitsantas, A., Gilligan, T. D., & Kamata, A. (2003). College women with eating disorders: Self-regulation, life satisfaction, and positive/negative affect. *The Journal of Psychology*, 137(4), 381-395. <https://doi.org/10.1080/00223980309600622>
- Koçoğlu, D. (2006). *Konya kent merkezinde sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesinde, sağlıkta sosyoekonomik eşitsizlikler [Socioeconomic inequalities in health, healthy lifestyle behaviors and quality of life in Konya city center]* (Tez Numarası: 320402) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Köknel, Ö. (1988). *Kaygı Çağında Stres [Stress in an Age of Anxiety]*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kulaksızoğlu, A. (2005). *Ergenlik Psikolojisi [Adolescent psychology]*. İstanbul: Remzi.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Engelli çocuk ve ergenlerin hakları el kitabı: Anne-baba ve öğretmenler için [Handbook on the rights of children and adolescents with disabilities: For parents and teachers]*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

- Küçükali, A. (2014). Engellilere uygulanan sosyal politikaların değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi örneği [Evaluation of the social policies applied to the disabled: The example of Atatürk University]. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 59-86. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kusbd/issue/19378/205573>
- Liebert, R., & Morris, L. (1970). Relationship of cognitive and emotional component of test anxiety to physiological arousal and academic performance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 35(12), 332-337. DOI:10.1037/h0030132
- Modigliani, A. (1968). Embarrassment and embarrassability. *sociometry*, 31, 313-326. <https://doi.org/10.2466/09.07.PR0.117c21z5>
- Morris, T. L. (2001). Childhood anxiety disorders: etiology, assessment, and treatment in the new millennium. *Current Psychiatry Reports*, 3, 267-72. DOI:10.1007/s11920-001-0018-x
- Oğultürk, N. (2012). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işlevlerini etkileyen etmenler: Çankaya belediyesinden hizmet alan aileler üzerine bir değerlendirme [Factors affecting family functions of families with mentally retarded children: An evaluation on families receiving service from Çankaya municipality]*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Öncül, N. (2012). *Özel gereksinimli çocuk ailesini anlayalım [Let's understand the family of children with special needs]*. Özel Yayın.
- Öner, N., & Le Compte, A. (1985). *Durumluluk-süreklilik kaygı envanteri el kitabı [The state-trait anxiety inventory handbook]*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Öz, M. (2018). *Engelli çocuğa sahip anne ve babaların kaygı düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi [Evaluation of anxiety levels and coping strategies of mothers and fathers with disabled children]* (Tez Numarası: 486076) [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- ÖZİDA, Özürlüler İdaresi Başkanlığı (Başbakanlık) [Administration of Disabled People (Prime Ministry)]. (2009).
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler [Factors that affect self-esteem]. *Düşünen Adam*, 7(3), 4-9.
- Özmen, D., & Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar [Problems experienced by families with a disabled child]. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49. <https://dergipark.org.tr/en/pub/egehemsire/issue/49347/630323>
- Özsoy, S. A., Özkahraman, A. G. Ş., & Çallı, Y. H. F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi [Examining the difficulties experienced by families with mentally retarded children]. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 9(9), 69-78. <https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/21102/227266>
- Öztürk, Y. (2011). *Engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin ve aile yükünün belirlenmesi [Determining the needs and family burden of families with disabled children]* (Tez Numarası:414744) [Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Paolini L., Yanez A. P. and William E. (2006). An examination of worry and life satisfaction among college students , *Individual Differences Research*, 4(5).
https://www.researchgate.net/publication/288359455_An_examination_of_worry_and_life_satisfaction_among_college_students
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. NJ: Princeton University Press.
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik [Adolescence]*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sivrikaya, T., & Tekinarslan, İ. Ç. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü [Stress, social support and family burden in mothers of children with mentally disability]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(02), 17-31. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000182
- Spielberger, C. D. (1972). Anxiety as an emotional state. *Anxiety-Current trends and theory*, 3-20.
https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000182
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L, & Luchene, R. E. (1970). *The state trait anxiety inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Tatlı, E. (2012). Üniversite öğrencisi seçmenlerin benlik saygısı ve şüphe durumları yönünden siyasal reklamlara yaklaşımı [Üniversite öğrencisi seçmenlerin benlik saygısı ve şüphe durumları yönünden siyasal reklamlara yaklaşımı]. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/16224/169919>
- Terzi Ş. (2005). *Öznel iyi olmaya ilişkin psikolojik dayanıklılık modeli* [The resilience model of subjective well-being] (Tez Numarası: 159406) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics, 6th ed. Boston. *Ma: Pearson*.
- Tufan, B. (1989). Yükseköğretim yapan bir grup öğrencinin benlik saygılarını dört yıl ara ile izleme çalışması [A study to monitor the self-esteem of a group of higher education students at four-year intervals]. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 7, 1-3.
<http://fs.hacettepe.edu.tr/tsh/Dergiler/1989-123.pdf>
- World Health Organization (WHO). (1980). *International classification of impairments, disabilities, and handicaps: a manual of classification relating to the consequences of disease*, Published In Accordance With Resolution WHA29.
- Yavuz, M., & Gümüşkaya, Ö. (2021). Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doyumu ve aile yılmazlık düzeylerinin incelenmesi [Investigation of life satisfaction and family resilience levels of parents of individuals with autism spectrum disorder and mentally retardation]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(4), 799-825.
<https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.726030>
- Yetim, U. (2003). The impacts of individualism/collectivism, self-esteem, and feeling of mastery on life satisfaction among the Turkish university students and academicians. *Social Indicators Research*, 61(3), 297-317.
<https://doi.org/10.1023/A:1021911504113>

Yoltaş, A. R. (2007). Öğretmen adaylarının yaşam doyumu ve depresyon düzeylerinin çeşitli değişkenlerle ilişkisi [The relationship between teacher candidates' life satisfaction and depression levels with various variables] (Tez Numarası:) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61794/924162>

Yörükoğlu, A. (1998). *Çocuk ruh sağlığı* [Children's mental health]. İstanbul: Özgür Yayınları.

Zengin, O., & Akkaya, M. (2018). Engelli Çocuk Sahibi Annelerde Benlik Saygısı, Başetme ve Algılanan Sosyal Destek Üzerine Bir Araştırma. *ICPESS 2018 PROCEEDINGS Volume 3: Social Studies*, 240. <https://www.academia.edu/38080924>

“Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Öz Saygı, Yaşam Doyumu ve Sürekli Kaygı (Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği)” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde “Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi ve Editörünün” hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun yazar(lar)a ait olduğu ve çalışmanın herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğu bu çalışmanın yazar(lar)ı tarafından taahhüt edilmiştir.